

УДК 342.56

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.48>**Назар Гданський,**

викладач

ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

ЗМІЦНЕННЯ АВТОРИТЕТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті наголошено, що події останніх років свідчать про незавершеність процесів судової реформи в Україні. Очікуваного зростання довіри до судової влади не відбулось, що негативно позначилось на її авторитеті серед населення та міжнародних партнерів України. Пошук шляхів зміцнення авторитету судової влади є одним з важливих завдань на шляху встановлення верховенства права і забезпечення суворого дотримання права на справедливий суд, що є умовою європейської інтеграції України.

Мета статті – встановити чинники зміцнення авторитету судової влади України у світлі розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційних процесів.

Акцентовано на тому, що у період 2004-2013 рр. спостерігалась суттєва активізація процесів розбудови громадянського суспільства. Остаточний відхід від пострадянських догм та зміцнення у народі демократичних, націоцентричних переконань, свідоме прагнення більшості до активного впливу на політичні процеси і сприяння всебічному розвитку держави на засадах сталості позначили незворотні зміни в державі. На цьому фоні визначальним чинником формування концептуального забезпечення та стратегічних орієнтирів зміцнення авторитету судової влади стали євроінтеграційні прагнення України.

Окреслено авторське бачення авторитету судової влади як такого, що складається з формального і неформального авторитету і має визначальний вплив на вирішення правових спорів, а також опосередковано – на поведінку і переконання людей. Підкреслено, що, незважаючи на численні спроби зміцнення авторитету судової влади, нині практично не ведеться моніторинг його рівня, що не дозволяє встановити ефективність відповідних заходів та розробити дієву стратегію за цим напрямом на майбутнє. Доведено, що формальний авторитет судової влади може бути частково оцінений за результатами незалежних іноземних досліджень стану організаційно-правового забезпечення діяльності судової влади та здійснення правосуддя в Україні, натомість уявлення про рівень неформального авторитету судової влади можливо скласти на підставі незалежних досліджень інститутів громадянського суспільства.

За результатами опрацювання наявних даних звітів міжнародних організацій, зокрема ЄСПЛ, окреслено основні чинники зміцнення авторитету судової влади України у світлі розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: судова влада, авторитет судової влади, формальний та неформальний авторитет, зміцнення авторитету судової влади, громадянське суспільство, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Події останніх років свідчать про незавершеність процесів судової реформи в Україні. Очікуваного зростання довіри до судової влади не відбулось, що негативно позначилось на її авторитеті серед населення та міжнародних партнерів України. Пошук шляхів зміцнення авторитету судової влади є одним з важливих завдань на шляху встановлення верховенства права і забезпечення суворого дотримання права на справедливий суд, що є умовою європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «авторитет судової влади» фігурує у значній кількості правових актів протягом усієї історії Незалежної України. Зміст цього поняття відрізняється у вітчизняних та англійських джерелах у зв'язку з відмінністю тлумачення терміна «авторитет». Авторитет судової влади вченими визнається однією з її ознак, також простежуються сталі зв'язки з іншими ознаками, зокрема незалежністю. Так, приміром, М. Суховій, аналізуючи особливості та ознаки інституту судової влади, наголошує: «Оскільки судова

влада – це специфічна незалежна гілка державної влади, її правильне з'ясування неможливо без звернення до філософського розуміння влади. Більшість дослідників відзначають зв'язок влади з авторитетом, з можливістю змусити людей коритися чужій волі». Однак надалі дотримується позиції щодо того, що у розпорядженні судової влади немає таких силових механізмів, які є в руках виконавчої влади, а її авторитет і сила базуються на незалежності її органів від інших органів державної влади, ґрунтуються на повазі суду усіма громадянами, державними органами та їх посадовими особами, незаперечності судових рішень [1]. У цьому контексті слід звернути увагу на твердження В. М. Хіміча про те, що кожен суддя з метою підвищення авторитету судової влади та її незалежності повинен користуватися наданими законодавством України правами та негайно класти край будь-яким проявам неповаги до суду [2, с. 120]. Слід наголосити також, що Н. І. Крючко обґрунтовано відносить авторитет до ознак судової влади [3]. Разом із тим у цих та інших дослідженнях, присвячених питанню авторитету судової влади, практично не здійснюється спроб виявлення чинників, що впливають на його зміцнення в умовах розбудови громадянського суспільства.

Мета статті – встановити чинники зміцнення авторитету судової влади України у світлі розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Традиційним словниковим визначенням поняття «авторитет» є «загальновизнаний вплив, що його роблять на переконання й поведінку людей певні особа, організація, вчення завдяки притаманним або приписуваним їм особливостям і заслугам» або «особа, що користується загальним визнанням, впливом» [4]. Водночас слід відзначити, що судова влада не є особою або організацією. Однак судова влада має цілком конкретні особливості, закріплені Конституцією України та Законом, і має визначальний вплив на вирішення правових спорів, а також опосередковано – на поведінку і переконання людей. Пропоноване розуміння авторитету судової влади дозволяє досить чітко відмежувати це поняття від довіри до судової влади, адже довіра є певним завершеним станом формування переконань у суспільстві, що до того ж може не мати жодного або мати обмежений вплив на поведінку осіб.

Щодо структури авторитету судової влади відзначимо методологічну позицію Центру суддівських студій, експерти котрого

у Звіті з моніторингу стану незалежності суддів виходили з того, що авторитет має два складники: перший – формальний, пов'язаний із суспільним впливом відповідно до свого статусу, другий (неформальний) пов'язаний із безумовним визнанням суспільством ідеально представленої значимості певної людини або інституції [5].

Встановлення чинників зміцнення авторитету судової влади вимагає окреслення загальних політико-правових умов, у яких відбувається цей процес. Становлення та розвиток України як незалежної демократичної держави історично супроводжувалося пошуком методологічних орієнтирів, які дали б змогу чітко вибрати найбільш результативну політико-правову стратегію. Складним був не так вибір, як неможливість послідовно йти вибраним шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції у зв'язку зі стрімкими політичними та затяжними економічними кризами. І протягом цих років не вщухали суперечки щодо судової реформи – її змісту, цілей та очікуваних наслідків.

У період 2004-2013 рр. спостерігалася суттєва активізація процесів розбудови громадянського суспільства. Остаточний відхід від пострадянських догм та зміцнення у народі демократичних, націоцентричних переконань, свідоме прагнення більшості до активного впливу на політичні процеси і сприяння усесторонньому розвитку держави на засадах сталості позначили незворотні зміни в державі. У фундаментальній праці, присвяченій проблематиці становлення громадянського суспільства в Україні, В. Степаненко акцентує на тому, що ключовим аспектом сучасного розвитку громадянського суспільства є актуалізація не лише масового протестного активізму, але й проблематики цінностей толерантності, справедливості та доброчесності, які не були повністю актуалізовані у посткомуністичному контексті. Науковець підкреслює, що сучасний дискурс громадянського суспільства розвивається, поєднуючись із дискурсом доброчесного та справедливого суспільства [6, с. 388–389].

На цьому тлі визначальним чинником формування концептуального забезпечення та стратегічних орієнтирів зміцнення авторитету судової влади стали євроінтеграційні прагнення України. Як слушно зауважив Р. Л. Сопільник, «судова влада є гарантом демократичного функціонування інституцій на національному і міжнародному рівнях. Тому не дивно, що упродовж останніх десятиліть у демократичних суспільствах висувуються усе зростаючі вимоги до судових систем. У цьому контексті виникають

проблемні питання парадигмального характеру. Адже входження України в загальноєвропейські структури потребує вирішення низки питань, які неможливо розв'язати, не звертаючись до складових євроінтеграційної парадигми» [7, с. 16].

Результатом розбудови громадянського суспільства та прийняття євроінтеграційної парадигми розвитку стало посилення уваги громадськості і міжнародних організацій до якості захисту прав людини в Україні та ефективності діяльності судової влади. Після Революції гідності особливої інтенсивності набула судова реформа.

Як засвідчує аналіз нормативних та наукових джерел [8], що стосуються судової реформи 2016–2017 років, її завданням було не лише приведення національного законодавства у сфері судоустрою у відповідність до європейських стандартів, як це було передбачено Угодою про асоціацію, але й зміцнення формального та неформального авторитету судової влади, що суттєво похитнувся за часів попереднього політичного режиму.

Слід наголосити, що, незважаючи на численні спроби зміцнення авторитету судової влади, нині практично не ведеться моніторинг його рівня, що не дозволяє встановити ефективність відповідних заходів та розробити дієву стратегію за цим напрямом на майбутнє. Однак наведені вище міркування дозволяють виявити методологічно коректні джерела, за допомогою яких можливо оцінити сучасний рівень авторитету судової влади. Так, формальний авторитет судової влади може бути частково оцінений за результатами незалежних іноземних досліджень стану організаційно-правового забезпечення діяльності судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Уявлення про рівень неформального авторитету судової влади можливо скласти на підставі незалежних досліджень інститутів громадянського суспільства. У публікації від 2016 року Б. Санін вказав на низку чинників, що негативно впливають на авторитет судової влади, зокрема: довготривалість розгляду справи та виготовлення рішення; несталість судової практики; відсутність дієвих органів суддівського самоврядування; низькі заробітні плати та зменшення соціальних гарантій суддів та працівників апарату; тривале затягування з реалізацією проекту «електронний суд»; довготривале невиконання судового рішення державною виконавчою службою та ін. [9]. Вказані проблеми є широко відомими юридичній спільноті, вони впливали на авторитет судової влади протягом тривалого часу, а їх джерело часто шукали у відсутності політичної волі до змін [10]. Отже,

варто розглянути докладніше, які зміни відбулись у сфері організаційно-правового забезпечення судової реформи, що могли би посприяти усуненню чинників підризу формального авторитету судової влади.

Як впливає з результатів дослідження європейських судових систем, викладених у звіті Європейської комісії з питань ефективності правосуддя [11], за результатами судової реформи, проведеної у 2016 р., вдалось зменшити деякі чинники, що знижували рівень авторитету. Насамперед це стосується заробітної плати суддів та матеріально-технічного забезпечення судів: «У рамках судової реформи Україна інвестувала значні кошти в судову систему, збільшуючи зарплату суддів та працівників суду, покращуючи умови доступності для користувачів судів, оснащуючи суди системами відеоконференцій та відновлюючи будівлі судів» [11, с. 26].

Принагідно звернемо увагу на те, що, роз'яснюючи суттєвий розрив між заробітною платою судді на початку кар'єри та судді Верховного суду, який склав 327 %, українська сторона вказала на те, що «надзвичайні розбіжності спричинені судовою реформою» [11, с. 69]. Чи сприяє таке пояснення посиленню авторитету судової влади? Вочевидь, ні, адже якщо вітчизняні юристи обізнані з передісторією становлення та змістом фінансових гарантій незалежності судді, то наведена аргументація у стороннього іноземного спостерігача утворить образ судової реформи заради реформи чи, що гірше, заради галопаючого збільшення розмірів заробітної плати суддівської еліти.

Разом зі тим, як відзначається у звіті Комісії, у постреформенний період відбулось значне скорочення чисельності суддів [11, с. 48], що закономірно призвело до росту середньої тривалості розгляду кримінальної справи, який склав 271 день у 2018 р. (на 176 днів більше, ніж у 2010 році, та на 105 днів більше, ніж у 2016 році) [11, с. 129].

Одним з найвідоміших міжнародних показників, який широко використовується в усьому світі для оцінки ефективності діяльності органів державної влади та проведених реформ, є Індекс глобальної конкурентоспроможності. Важливість та об'єктивність рейтингу, що складається на його основі, було визнано в Україні на найвищому рівні, адже під час формування Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» одним із стратегічних індикаторів реалізації Стратегії визнано входження України до 40 кращих держав за цим рейтингом [12].

У цьому індексі насамперед оцінюється інституційний складник, що входить до групи показників під загальною назвою

«Enabling Environment» – сприятливість середовища. Показник інституційного складника в Україні традиційно тримається на вкрай низькому рівні – 48, і за цим показником Україна посідає у рейтингу 104 позицію. Цей показник містить 26 субпоказників, об'єднаних у 8 груп. Окремі із субпоказників прямо чи опосередковано стосуються авторитету судової влади. Звернемо увагу на окремі з них за даними 2019 року [13] та для порівняння візьмемо дані 2012–2013 рр. [14], що дозволить одержати об'єктивну характеристику динаміки рівня авторитету судової влади крізь призму реформ, що відбулися за цей період.

За показником незалежності судової влади Україна у 2019 р. перебувала на 105 позиції у рейтингу (3,0 бали), тоді як за попередній період цей показник склав 2,5 бали, а місце у рейтингу було 124. Зросли за аналізований період показники ефективності законодавчої бази у врегулюванні суперечок та в оспорюванні актів державних органів. Знизився показник рівня корупції, за яким Україна перемістилась зі 133 на 104 місце. Незважаючи на позитивні зміни, їх динаміка є вкрай низькою, що негативно позначається на рівні авторитету державної влади загалом та судової влади зокрема. Недостатню швидкість змін можливо пояснити цілком об'єктивними факторами, що теж знайшли відображення у звіті: за показником «Реакція уряду на зміни» Україна перебуває на 98 місці, «Довгострокове бачення уряду» – 104 місце, «Забезпечення урядом стабільності політики» – 115.

Одним з ключових джерел, з якого можливо почерпнути досить повну та об'єктивну інформацію щодо рівня авторитету судової влади, є рішення ЄСПЛ. Слід відзначити, що навіть існування на розгляді справ проти України є вкрай тривожним сигналом. Як слушно зауважив Голова Комітету з міжнародного права НААУ В. Власюк, велику кількість скарг проти України в ЄСПЛ слід пов'язувати як із якістю закону, так і з практикою в діяльності органів влади, особливо судів і правоохоронних [15].

Як свідчать дані офіційної статистики Європейського суду з прав людини [16], у 2019 р. на розгляді у ЄСПЛ перебувало 8 827 скарг проти України, що склало 15 % від загальної кількості справ. Якщо поглянути на правову статистику щодо статей Конвенції, за якими було прийнято рішення про їх порушення, то у 2019 р. найбільша кількість порушень стосувалась права на свободу та безпеку – 54. Однак слід звернути увагу, що за окремими частинами статті 6 «Право на справедливий суд» таких

рішень було 22 (безпосередньо право на справедливий суд), 35 (тривалість судового розгляду) і невиконання судового рішення (1). У ширшій часовій перспективі – за даними 1959–2019 рр. – теж виявляється, що Україна перебуває на лідируючих позиціях за кількістю визнаних порушень права на справедливий суд. Значна кількість скарг до ЄСПЛ проти України чітко демонструє незадовільний рівень авторитету вітчизняної судової влади.

Неформальний авторитет судової влади найчастіше стає предметом досліджень організацій громадянського суспільства. У цьому контексті слід зауважити важливу закономірність щодо наявності міцної інституційної підтримки громадянських ініціатив у країнах Європи та Сполучених штатах Америки. Нові та об'єктивні результати глибоких досліджень організації, функціонування та реформ у сфері судочинства та судоустрою України досить часто одержуються за підтримки іноземних грантодавців, котрі мають на меті розбудову глобальної демократії та підтримку ініціатив, спрямованих на забезпечення сталого розвитку.

Висновки

За результатами проведеного дослідження встановлено, що основними чинниками зміцнення авторитету судової влади на нинішньому етапі є:

- послідовне та своєчасне усунення ключових проблемних моментів у законодавстві та судовій практиці, що зумовлюють надходження до ЄСПЛ скарг проти України;
- формування чіткої та прозорої стратегії судової реформи з широким висвітленням її основних етапів та здобутків серед громадян;
- забезпечення стабільного функціонування органів судової влади, достатнього матеріально-технічного і кадрового забезпечення для можливості повноцінного та ефективного функціонування судів;
- послідовна реалізація комунікаційної стратегії судової влади та взаємодія з інститутами громадянського суспільства для пошуку оптимальних шляхів зміцнення авторитету судової влади, суду та правосуддя;
- запровадження системи моніторингу рівня авторитету судової влади;
- невідкладне реагування з боку Вищої ради правосуддя на загрози, пов'язані з піддривом авторитету судової влади, широке висвітлення процесу усунення таких загроз у ЗМІ та соціальних мережах;
- запровадження консультацій між органами судової влади і системи правосуддя та інститутами громадянського суспільства

з питань зміцнення авторитету судової влади у світлі євроінтеграційних процесів в Україні.

Перспективою подальших досліджень є встановлення ролі інститутів громадянського суспільства у зміцненні неформального авторитету судової влади.

Список використаних джерел:

1. Суховій М. Особливості та ознаки інституту судової влади: дискусійні аспекти визначення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 167-172.

2. Хімич В. М. Незалежність суддів та організаційні засади забезпечення їх діяльності. *Судова апеляція*. 2009. № 1(14). С. 118-123.

3. Крючко Н. І. Ознаки судової влади : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2019. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kruchko/d_Kruchko.pdf (дата звернення: 12.06.2019).

4. Авторитет. Словник іншомовних слів Мельничука. URL: https://slovyk.me/dict/foreign_melnychuk/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82 (дата звернення: 22.03.2019).

5. Звіт у рамках моніторингу стану незалежності суддів за результатами опитування суддів-делегатів XII позачергового з'їзду суддів України 19-20 червня 2014 року. URL: <http://www.judges.org.ua/Mon.htm> (дата звернення: 12.06.2019).

6. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.

7. Сопільник Р. Л. Судочинство крізь призму євроінтеграційної парадигми. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 16-20.

8. Сопільник Р. Л. Забезпечення права на справедливий суд як складова предмета судового

права в умовах європейської інтеграції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 34-40.

9. Санін Б. Не корупцією єдиною. Відверто про фактори впливу на авторитет судової влади. URL: <https://sud.ua/ru/blog/blog/95716-ne-koryptsyu-dinoyu-vdverto-pro-faktori-vplyvuna-avtoritet-sydovo-vladi> (дата звернення: 25.07.2018).

10. Судова реформа: аналіз державних рішень. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/dodatok_sr.pdf (дата звернення: 25.09.2020).

11. European judicial systems CEPEJ Evaluation Report 2020. Evaluation cycle (2018 data). URL: <https://rm.coe.int/rapport-evaluation-partie-1-francais/16809fc058> (дата звернення: 25.09.2020).

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 25.09.2020).

13. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 25.09.2020).

14. The Global Competitiveness Report 2012–2013. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (дата звернення: 25.09.2020).

15. Власюк В. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів. URL: [https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neeefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html](https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neeefektivnu-robotu-derzhorganiv) (дата звернення: 25.09.2020).

16. Annual report of European Court of Human Rights. 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2019_ENG.pdf (дата звернення: 02.09.2020).

Nazar Hdanskyi. Strengthening the authority of the judiciary of Ukraine in the light of the development of civil society and European integration processes

It is emphasized that the events of recent years have indicated the incompleteness of judicial reform processes in Ukraine. The expected increase in trust in the judiciary did not happen, which negatively affected its authority among the population and Ukraine's international partners. Finding ways to strengthen the authority of the judiciary is one of the important tasks in establishing the rule of law and ensuring strict observance of the right to a fair trial, which is a condition for Ukraine's European integration.

The purpose of the article is to establish the factors of strengthening the authority of the judiciary of Ukraine in light of the development of civil society and European integration processes.

It is emphasized that in the period 2004-2013 there was a significant intensification of the processes of civil society development. The final departure from post-Soviet dogmas and the strengthening of democratic, nation-centric beliefs in the people, the conscious desire of the majority to actively influence political processes and promote the comprehensive development of the state on the basis of sustainability marked irreversible changes in the state. Against this background, the European integration aspirations of Ukraine became a determining factor in the formation of conceptual support and strategic guidelines for strengthening the authority of the judiciary.

The author's vision of the authority of the judiciary was outlined as such, which consists of a formal and informal authority and has a decisive influence on the resolution of legal disputes, as well as, indirectly – on the behavior and beliefs of people. It was emphasized that despite numerous attempts to strengthen the authority of the judiciary, its level is practically not monitored at present, which does not allow to establish the effectiveness of relevant measures and develop an effective strategy in this direction for the future. It is

proved that the formal authority of the judiciary can be partially assessed by independent foreign research on the state of organizational and legal support of the judiciary and the administration of justice in Ukraine.

Based on the results of processing the available data of reports of international organizations, in particular, the ECtHR, the main factors of strengthening the authority of the judiciary of Ukraine in the light of the development of civil society and European integration processes are outlined.

Key words: judiciary, authority of the judiciary, formal and informal authority, strengthening the authority of the judiciary, civil society, European integration.

